

**UTILIZAREA MIJLOACELOR MULTIMEDIA
PENTRU EVIDENȚIEREA, CU AJUTORUL UNOR ELEMENTE
FOLCLORICE, LINGVISTICE ȘI ONOMASTICE, A UNOR REALITĂȚI
UMAN-GEOGRAFICE DIN CENTRUL ȘI SUD-ESTUL EUROPEI**

I. BOAMFĂ¹

RESUME. – *L'utilisation des moyens multi-media pour la démonstration, avec l'aide des quelques éléments folkloriques, linguistiques et onomastiques, des quelques réalités humain-géographiques de l'Europe centrale et de sud-est.* L'ouvrage se propose d'évidencier la présence des quelques réalités géographiques avec l'aide des quelques éléments folkloriques, linguistiques et onomastiques, utilisant les moyens multi-media. Nous nous avons proposé d'évidencier le phénomène de migration d'espace balkanique des ancêtres d'une partie des roumains de la Roumanie, les convergences linguistiques et folkloriques entre les roumains du nord et du sud du Danube, des particularités des dialects et sousdialects roumains et leur localisation géographique, et, aussi, les interferences multiples entre les roumains et les peuples d'espace d'Europe centrale et du sud-est, comme argument d'ancien esprit de cohabitation inter-éthnique et inter-confessionnelle de ce partie du continent.

*

**1. MIGRAȚIILE SPRE ȘI DINSPRE TERITORIUL ROMÂNESC ACTUAL
DIN ȘI ÎN SPAȚIUL ÎNVECINAT**

Plecând de la unele particularități lingvistice, conservate în onomastica nord-dunăreană, putem preciza, fie și doar în parte, migrarea unei părți din locuitorii Peninsulei Balcanice (probabil, români, dar nu numai) spre ținuturile nord-dunărene. Fie și doar cu caracter de exemplificare, prezentăm cazul unor originari din Peninsula Balcanică stabiliți în Țara Oltului, ai căror urmași folosesc, inclusiv în onomastica locală, pronunția cu *i epentetic*, o particularitate a vorbitorilor de graiuri „de tip megleno-român” (Gh. Ivănescu, 2000).

Asemenea migrații se vor fi produs și spre alte zone ale Balcanilor, dar și la nord de Dunăre. Astfel, în spațiul sud-dunărean, această particularitate este dovedită de antroponimie (chiar dacă foarte rar – în partea sud-dunăreană a Serbiei, dar și la Sofia) și de cântece aromânești din Macedonia, în care se utilizează termenii *zboiru*, *azbuirător*, *mână* etc (de pildă, în cântecele interpretate de *Vlahos – Spuni-mi, pui azbuirător*, *Maria Zikova – Dor di dadă*, sau *Maria Galangi – S-shtii tsi-i vreati*). Și la nord de Dunăre, ca și în estul Serbiei, se evidențiază această particularitate, putând exemplifica tot cu ajutorul unor cântece (în care se aude, de pildă, cuvântul *oichi*, așa cum este în cel cântat, în duet, de *Ileana Ciuciulete și Sibin Margitanovič – Zgârcitura*). Migrațiile dinspre teritoriul actual al României sunt dovedite onomastic, atât prin toponime – așa cum este locul numit *Almažan*, în Carpații Serbiei, ținut unde se concentrează și azi o importantă populație românească – cât și cu ajutorul antroponimelor care atestă o astfel de origine, în Ungaria, Serbia sau Bulgaria. S-ar putea ca schimburile de populație și chiar amestecul etnic între români și alte populații să explice și de ce un important dans românesc să fie numit *sârbă*, sau de ce, în

¹ *Universite „Al. I. Cuza”, Departement de Geographie, Bd. Carol I, 20A, 700505, Iași, Roumanie*

Peninsula Balcanică – și ca urmare a prezenței acolo a unei însemnate populații românești – unele dansuri se numesc *sitna vlaški*, *vlasko kolo* etc. Prezența unor români care practicau păstoritul în Carpații polono-slovaci și chiar mai la vest, l-a inspirat pe compozitorul ceh Leo Janaček să dea viață câtorva (*va*)*lachian dances* (*dansuri valahe/românești*). Prezența românilor la sud de Dunăre se dovedește și cu numele unor dansuri balcanice: *Juta* (*lutea*), *Kopačka* (*Copăceasca*), *Kokonješče/Kokonjeste* (*Coconeșce/Coconește*).

Fig. 1. Repartiția antroponimelor cu i epentetic la nivelul districtelor Serbiei și al orașului Sofia.

2. CONVERGENȚE LINGVISTICE ȘI FOLCLORICE ÎNTRE ROMÂNII DE LA NORD ȘI CEI DE LA SUD DE DUNĂRE

Acestea se pot evidenția mai ales cu ajutorul folclorului, fie dacă ne referim la ritmul asemănător al unora dintre cântecele și melodiile caracteristice românilor de pe cele două maluri ale fluviului, fie la unele expresii și cuvinte comune, utilizate atât în cadrul acestor producții folclorice, cât și în vorbirea și scrierea curentă. Ritm asemănător au atât *jienele* ardelenesti, *horele* bănățene, cât și unele cântece și dansuri balcanice ce aparțin unor români – *frulaski merak* (specific pentru Craina sârbească), sau au aparținut acestora – dansul numit *Berovka* (nord-estul Macedoniei, ținut considerat de autorii site-ului cu caracter folcloric www.dunav.org.il ca aparținând așa numitei „*Tări a Șopilor*”). Ritm asemănător au și dansurile moldo-valahe culese de Anton Pann (datând din secolul al XVIII-lea), așa cum sunt ele interpretate și astăzi de *Formația vocal-instrumentală de muzică veche Anton Pann*, cântecele interpretate de regretatul solist *Liviu Vasilică*, sau dansul numit *cerkesko horo*, din zona Plevnei, ori cele interpretate de Țiganii *băieși* din vestul Ungariei. Utilizarea unor instrumente muzicale – fluierul, cimpoiul – atestă similitudinile la care ne referim, pentru ultimul instrument putând exemplifica prin harta de răspândire a *cimpoiului* în această zonă a continentului și prin cele care evidențiază repartiția spațială a purtătorilor numelui *Cimpoieru* (inclusiv variantele slave balcanice). Asemănările de ritm între unele cântece vechi nord-dunărene și cele ale românilor balcanici, ca și ale altor popoare sud-dunărene, ar putea explica, pe de altă parte, predispoziția multor români din țară pentru așa-numitele *manele*.

Apartenența la spațiul etno-lingvistic și folcloric românesc este dovedită și de expresiile, atât de comune dansurilor și cântecelor românești nord-dunărene și aromânești, „hop-șa”, „hop și-așa”, dar și unora interpretate astăzi în *Moravia cehă*, *Macedonia*, de către reprezentanți ai unor populații slave. Tot în cântecele românești de pe ambele maluri ale Dunării, sau în vorbirea curentă se regăsesc expresii ca „*feată, hăi*” (*fată, hăi*), „*bre, gione*” (*bre, june*), „*more*” (*măre*), „*moi*” (*măi*) și altele. De asemenea, convergențele între cele două ramuri ale românității sunt ilustrate și de utilizarea unor termeni asemănători, sau chiar identici, sau a unui fonetism ce atestă că într-o epocă mai veche româna utiliza, în tot spațiul cu vorbitori ai limbii, asemenea forme, păstrate astăzi doar la românii balcanici. Dintre termeni putem aminti: „*hăbări*” (cu sensul de „știri” – la românii nord-dunăreni funcționând azi doar expresia „*am habar*”), „*soie*” (cu sensul de „neam”, la nord de Dunăre – „*soi*”), „*hare*” (la românii nord-dunăreni – „*har*”), „*dadă*” (în Banat – „*dodă*”), „*auș*” (cu sensul de bătrân, moș, cuvânt preluat din latină, utilizat și la nord de Dunăre, în Banat, Oltenia, poate și în sudul Transilvaniei, unde este atestat de toponimie – de pildă, în hotarul comunei *Ungra*, din nord-estul Țării Oltului), „*lele*” (prezent, în România, în aceleași regiuni, dar utilizat, probabil și în Moldova, unde doar toponimia, modificată uneori, îl mai atestă – așa cum este cazul în oiconimul *Podul Leloaiei*, varianta mai veche a numelui *Podul Iloaiei*) ș.a.m.d. Utilizarea unor termeni comuni ar putea fi ilustrată și de prezența cuvântului *obor* (cu sensul de *târg, piață*), păstrat și în limba vorbită la nord de Dunăre, dar și în toponimie (*București-Obor, Piața Obor* etc), iar la sud de Dunăre – atestat în cântece aromânești, sau în toponimie (*Oboriște* – localitate în Bulgaria, dar și nume de stradă la Sofia, *Oborovo* – așezare în Croația). Ca fonetism comun pe ambele maluri ale Dunării, menționăm sufixul feminin pentru substantivele și pronumele nearticulate, de forma *greauă, neauă, harauă, meauă*, regăsit în vorbirea curentă și la nord de Dunăre, în cuvinte ca *șoseauă* (Făgăraș), *cureauă* (Iași).

Între asemănările dintre diviziunile nord-dunărene ale românei pe de-o parte și cele balcanice pe de alta amintim și pronunția identică aplicată sunetului „z”, rostit „dz” atât în Maramureș și Moldova, cât și în zonele populate de aromâni, ca în cuvintele *dzăuă, dzăc* etc, sau cu „gi” în loc de *ji*, cum pronunță atât moldovenii (din ce în ce mai izolat, însă), inclusiv cei din Basarabia și aromânii, ca în cuvintele *gioc, giur*, ca și pronunția cuvintelor *ari, spuni, pi, mari, cânti, ghini, vlăstari*, etc (la aromâni și în Moldova) pentru *are, spune, pe, mare, cântă, bine, vlăstare*, etc. La acestea se adaugă și folosirea articolului posesiv *a* în loc de *al, ale* (*a tali, a tatii* în loc de *ale tale, ale tatii*) la aromâni, ca în Moldova, pronunția unor cuvinte, precum *steale* la aromâni și în Țara Lăpușului (în cântecul *Frunză verde ca iarba*, interpretat de *Grigore Leșe*) și altele. Adăugăm întrebuintarea cuvintelor *gione, picurar, muș(e)at* (la aromâni, istro-români – ultimul), respectiv *june, păcurar, mușat* (Ardeal, Banat), *bater* (istro-români) – *batur(an), batern* (N Serbiei, Banat) – *bătâr* (Banat, Oltenia), *feată/feată* (aromâni, istro-români) – *fată* (români nord-dunăreni), *Cărciun* (aromâni) – *Crăciun* (la nord de Dunăre). Adăugăm și termenii *ficior/fecior* (în Ardeal, Banat și la aromâni), rezultat din latinescul popular **fetiulus, picior*, derivat din latinescul popular **petiolus*, sau *Cărciun/Crăciun*, rezultat din **creationem* ș.a.m.d.

Menționăm și predispoziția aromânilor de a muta pe *a/ă* înainte, adică acel *a protetic* – *arșini, aruși, arăcoari, amari, armân, Cărciun* pentru daco-româneștile *rușine, roși, răcoare, mare, român/rumân, Crăciun* (la aromâni, însă, notăm și *arumâna*, încă – pronunție atestată de unele cântece aromânești, dovedind că, întocmai ca la *megleno-români* – care vor fi spus *rumân* > **rumon* și sub influența graiurilor din sud-vestul Bulgariei – și la *istro-români* – unde, din *rumân* s-a ajuns, datorită și rotacismului caracteristic lor, la *rumâr/ruher*). Prezența acestui *a protetic* se întâlnește, încă, și în graiurile daco-române, în vestul țării (Bihor), în termeni precum *amiros*, în loc de *miros*.

Păstrarea unor particularități fonetice datând din vremea latinei populare este dovedită, între altele și de utilizarea, de către românii din Banat, vestul Ardealului și Oltenia, dar și de către cei balcanici, a sufixului *-oni(u)* prezent, la romani, de exemplu, în *Petronius*, păstrat și de italieni (*Berlusconi*, *Trappatoni*, *Lazaroni* etc). În vestul țării, la sud și vest de Dunăre acest fapt este demonstrat și onomastic – *Ciucion*, **Băltoni(u)* –, iar la românii din *Șcheii Brașovului* și *Săcele* – care sunt originari din Balcani – și la românii catolici originari din Ardeal așezați în vestul Moldovei, prin cuvinte în care este păstrat acest sufix vechi – *amnir(ăr)oaică* (**Gh. Ivănescu**, 2000), respectiv *unguroancă* (**D. Mărtinaș**, 1997). La acest fapt, în aceeași ordine de idei, adăugăm *păstrarea lui n intervocalic*, în cuvinte precum „*putregănioasă*” (Banat, românii din estul Serbiei), *gruñi* (Carpații polono-slovaci), în toponime ca *Gruni* (Banat), sau în cântece populare – *gruniu* (la aromâni). Adăugăm numeroase alte exemple de toponime și antroponime din Balcani, Bacea, Banat, Oltenia și Ardeal. O altă particularitate specifică vorbitorilor dialectului daco-român din Banat, Ardeal, Maramureș și Oltenia, dar și pentru românii balcanici (cei din Timoc, aromânii) este folosirea perfectului simplu, cu numeroase exemple din folclorul acestora.

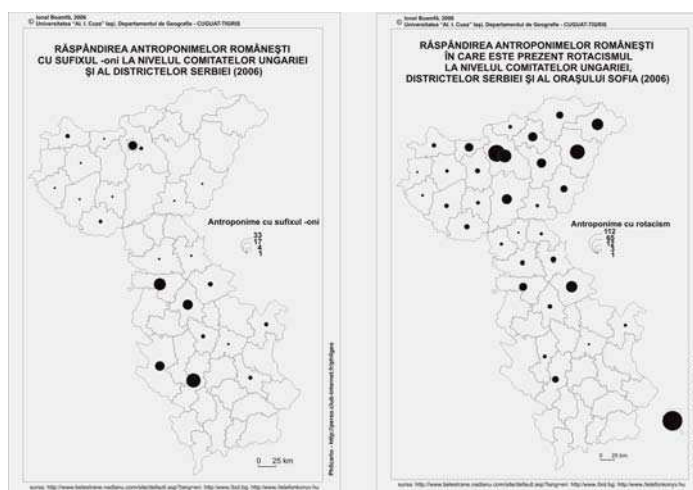

Fig. 2. Repartiția antroponimelor cu sufixul *-oni* și a celor cu rotacism la nivelul comitatelor Ungariei al districtelor Serbiei și al orașului Sofia.

O particularitate a așa-numiților „români vestic” este rotacismul (pronunția lui *r* în loc de *n* sau *l*. Datorită acesteia, cuvintele latinești *cælum* și *gelum* au devenit în română *cer* și *ger* și tot datorită ei maramureșenii mai pronunță și astăzi *corindă* sau *cărindă* (*colindă* în limba literară). Aceasta explică și salutul moțesc *bură dimireața*, ca și pronunția din expresia *țire bire* (în loc de *ține bine*) a istro-românilor, motiv pentru care croații îi numesc pe aceștia și *ciribiri*. Deși între Maramureș, Țara Moților și Peninsula Istria nu mai există aproape deloc vorbitori de limbă română, iar unde mai sunt, ei nu formează un continuum spațial, totuși, cu ajutorul onomasticii, se poate reconstitui această legătură spațială și se poate reface aria așa-numitului „dialect rotacizant” al limbii române (**Gh. Ivănescu**, 2000), vorbit în urmă cu circa un mileniu în părțile vestice ale României actuale și mai la vest de acestea, până dincolo de Dunărea mijlocie. Izolat, se pare că vorbitori rotacizanți de limbă română se vor fi stabilit și în partea central-vestică a Peninsulei Balcanice, printre aromâni (cei din Albania, probabil, care pronunță, într-un cântec popular, *bir' viniși*, în loc de *bine veniși*), sau printre *șopii* din aria actualei capitale a Bulgariei (unde se regăsește acest

rotacism în numele de familie ale urmașilor lor bulgarizați). Prezența rotacismului la aromâni se explică și prin numele dat de ei anticului *Thessaloniki*, numit de romani *Salona* și de aromâni *Sărună*, și prin posibila influență albaneză datorită căreia antica *Valona*, numită *Avlona* de către aromâni, este numită de urmașii ilirilor *Vloră*.

3. RĂSPÂNDIREA UNOR PARTICULARITĂȚI DIALECTALE ALE LIMBII ROMÂNE

Încercăm, cu ajutorul unor hărți care arată răspândirea onomasticii cu astfel de particularități, să precizăm aria de răspândire a vorbitorilor de limbă română în care se manifestă, pe de o parte *lipsa lui V inițial* și *lipsa fonemului h*, ca și pronunția cu *ce, ge* în loc de *te, de*, sau utilizarea pronunției cu *țe, țî* în loc de *ce, ci* (precum *țînți* în loc de *cinci*). O altă particularitate a românei, manifestată în tot spațiul cu vorbitori de limbă română în Evul Mediu, a fost modificarea fonemului *o* în *u*.

Lipsa lui V inițial este o caracteristică a românilor balcanici, fiind prezentă atât la aromâni, care pronunță *yinlu, noi yinim*, în loc de *vinul, noi venim*, cât și la cei din Serbia (inclusiv la cei asimilați, dovadă fiind repartitia antroponimelor *Laov, Laovič*, derivate din *Vlahov, Vlahovič*) sau Croația (*Laovič* este atestat și aici). *Absența lui h* se manifestă atât în spațiul actual al Serbiei, și în vestul Bulgariei, cât și în sudul și sud-vestul României, pentru Peninsula Balcanică fiind atestată onomastic, dar și folcloric (în cântecul sărbesc *Aide, Jano*), fiind prezentă și la aromâni (aceștia pronunță, frecvent, *aide*, în loc de *haide*), iar la nordul Dunării, în cântece și în vorbirea curentă (*oleră, oț* etc), dar și în toponimie (în oronimul bănățean *Cernivâr*) etc.

O caracteristică a graiului bănățean, ca și a celui oltenesc vorbit în Mehedinți este *utilizarea lui ce, ge*, în loc de *te, de*, în expresii ca *argelean, cineri*, sau în pronunția unor nume – *Cimișoara*, în loc de *Timișoara*. Această vorbire se regăsește și la vest și sud de spațiul menționat, fapt atestat onomastic, în Serbia, vestul Bulgariei și în Croația, în ariile unde au trăit și trăiesc istro-români. Istoric, s-ar putea ca și în Carpații polono-slovaci să se fi așezat astfel de vorbitori de limbă română, acolo fiind atestate toponimele *Ardzelaczna* (**Argeleana*) și *Ardzelusza* (**Argelușa*), care atestă fie o origine din Ardeal, fie o migrație a unor astfel de vorbitori din Câmpia Panonică. Și în vestul Moldovei, probabil ca efect al unei migrații dinspre Ardeal sau Banat, se regăsesc localnici care pronunță *gete, ingețată* etc (în Depresiunea Neamțului). Ca efect al limbii elene, probabil, la românii balcanici se manifestă înlocuirea grupurilor de foneme *ce, ci* cu *țe, țî*. De aici se trage, probabil, și porecla dată păstorilor aromâni și megleno-români de *țînțari*. Aceasta, devenită etnonim, s-a transpus și în antroponimie, repartitia acestor nume – inclusiv a derivatelor – arătând o răspândire mult dincolo de ariile locuite de aceștia la nord de Peninsula Balcanică.

Înlocuirea lui o cu u se manifesta în întreg spațiul cu vorbitori de română. Acesta explică, probabil și trecerea medievalului **Moreș* în *Mureș*, toponimul *Trihutare/Trii Hutare* (adică **Trei Hotare*) situat la limita între nordul Maramureșului și Galiția (într-o arie cu vorbitori de ucraineană astăzi), pronunția *cupii*, în loc de *copii* a băieșilor din vestul Ungariei, oronimul muntenegrean *Durmitor*, ca și antroponimele *Purcaru, Muraru, Ruman, Rumen* etc, înregistrate în Ungaria, Serbia, Bulgaria etc. Și etnonimul *romanus*, transformat de daco-romani, meșo-romani și traco-romani în **rumân*, era folosit de daco-români și megleno-români sub forma *rumân* (cum își spun, încă, românii timoceni), *arumân* de către vorbitorii dialectului macedo-român (care azi își zic armâni), *rumări/rumeri* de către istro-români. Astfel de schimbări au suferit și cuvintele latinești *montis, frontis, pontis*, trecute, în română, în *munte, frunte, punte* (italiana are formele *monte, fronte, ponte*). Trecerea nu a fost generală și nu toate cuvintele aceleiași familii au suferit această schimbare (de pildă,

familia cuvântului *joc*, în care verbul este *a juca*, cu *eu joc*, dar și *noi jucăm* etc). Modernizarea limbii române, după Unirea Principatelor a reîncetățenit numele de *român*, în loc de *rumân*, dând și țării numele *România*, spre întărirea originii romane a strămoșilor noștri.

4. CONCLUZII

Utilizarea mijloacelor multi-media permite reliefarea tuturor acestor aspecte, permițând îmbinarea imaginilor – hărți, în cazul nostru – cu reprezentări audio (piese muzicale, întregi, sau parțiale). Se observă, prin aceste exemple, atât relațiile existente, de-a lungul timpului între diversele componente ale romanității orientale, reprezentate de români, asemănările și elementele identice dintre acestea, ca și strânsele relații existente de secole între acestea și popoarele din acest spațiu (greci, albanezi, bulgari, sârbi, croați, maghiari, slovaci, polonezi, cehi), dovadă și a unui continuu spirit de conviețuire inter-etică și inter-confesională, dorit și astăzi în acest spațiu, odată cu integrarea europeană.

BIBLIOGRAFIE

1. Andronic, Mugur (red.) (1998), *Huțului, o minoritate din Bucovina*, Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile & Societatea Culturală „Ștefan cel Mare“ Bucovina, Suceava.
2. Boldur, Alexandru V. (1992), *Istoria Basarabiei*, Tipografia "Dreptatea" (Pasaj), Chișinău.
3. Ivănescu, Gheorghe (2000), *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași.
4. Mărtinaș, Dumitru (1997), *Originea ceangăilor din Moldova*, Editura Symbol, Bacău.
5. Ungureanu, Alexandru, Boamfă, Ionel (2006), *Toponomastică*, Editura Sedcom Libris, Iași.
6. <http://www.amazon.com>
7. <http://www.armanami.org>
8. <http://www.balcanto.org>
9. <http://www.belestrane.nadlanu.com>
10. <http://www.dunav.org.il>
11. <http://www.infobel.be>
12. <http://www.musicabona.com>
13. <http://www.telefonkonyv.hu>